

Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* op Friese slaapplaatsen in de muizenrijke winter van 2014/15

Romke Kleefstra

Terwijl 2014 landelijk werd uitgeroepen tot het jaar van de Spreeuw *Sturnus vulgaris* en het jaar van de Eekhoorn *Sciurus vulgaris* beleefde Friesland het jaar van de Veldmuis *Microtus arvalis* en de Velduil *Asio flammeus*. De veldmuizenpopulatie sprintte van het daljaar 2013 naar een ongekend piekjaar, waarbij in grote delen van Midden- en Zuidwest-Friesland forse schade aan graslanden ontstond als gevolg van de muizenvraat. Het zorgde voor een goed broedseizoen voor muizenetende roofvogels als Bruine Kiekendieven *Circus aeruginosus*, Buizerds *Buteo buteo* en Torenvalken *Falco tinnunculus* (Bijlsma 2015). Het leidde in Friesland ook tot een verdubbeling van de kerkuilenpopulatie *Tyto alba* (de Jong 2014), tot een heuse invasie van broedende Velduilen (Kleefstra *et al.* 2015) en tot recordaantallen Ransuilen *Asio otus* op winterroesten (Wijnandts 2015). Het was tevens reden voor de Slaapplaatsentelgroep Fryslân van de Fryske Feriening foar Fjildbiology (FFF) om van oktober 2014 tot en met maart 2015 maandelijks slaapplaatstellingen van Blauwe Kiekendieven te organiseren. Zouden al die muizen in het Friese ook (veel) meer overwinterende Blauwe Kiekendieven opleveren?

Methodie

Tellers werden zowel rechtstreeks benaderd als geworven via de maandelijks nieuwsbrief 'Watervogeltellingen in Fryslân' van Sovon en FFF. Deelnemers werden via een speciaal 'kiekennieuwsbriefje' nader geïnstrueerd. Afsproken werd dat de eerste zeven dagen van iedere maand de telperiode was waarin de slaapplaatsen werden geteld. Er werd zowel 's ochtends geteld, vanaf een uur voor zonsopkomst als op het einde van de dag, vanaf 1-2 uren voor zonsondergang (*cf.* Gilbert *et al.* 1998). De deelnemers werden verzocht de individuen naar verenkleed te noteren. In ieder geval onderscheid maken tussen 'mankleed' (adulte en 2e kalenderjaars mannetjes) en 'ringstaart' (vrouwen en juvenielen), liefst nog specifiek met onderscheid tussen de adulte en 2^e kalenderjaars mannen en de adulte vrouwen en juvenielen. Op twee slaapplaatsen werden in totaal 161 braakballen verzameld, namelijk langs de Friese waddenkust en in de Oude Venen.

Sinds het winterseizoen van 2003/04 worden Blauwe Kiekendieven ook geteld tijdens maandelijks tellingen van zwanen, ganzen en watervogels in Fryslân van Sovon, waarmee grofweg driekwart van de provincie wordt gedekt. Anders dan in andere provincies noteren ganzentellers op initiatief van de FFF standaard een aantal andere soorten, waaronder Blauwe Kiekendieven. De resultaten hiervan worden gebruikt als referentie in dit artikel.

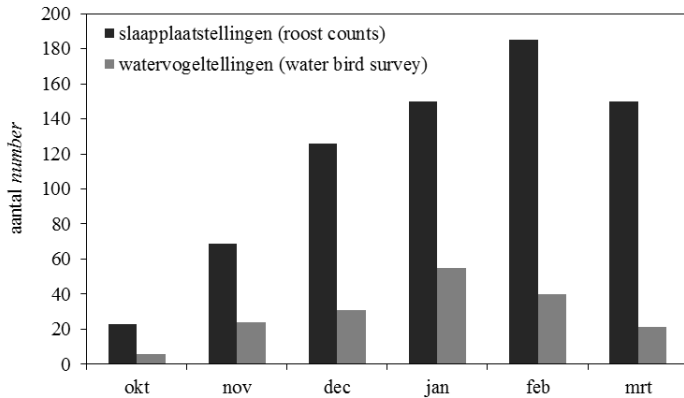
Resultaten

In 21 gebieden werden tellingen uitgevoerd, wat leidde tot in elk geval 16 slaapplaatsen die bij een of meerdere tellingen bezet waren (Tabel 1). Het aantal Blauwe Kiekendieven liep er op van 23 individuen in oktober tot een maximum van 185 in februari (Tabel 1, Figuur 1). Van groot belang was de Friese waddenkust waar maandelijks 40-62% van alle Blauwe Kiekendieven werden vastgesteld, afgezien van januari toen slaapplaatsen meer landinwaarts beter bezet waren (Tabel 1).

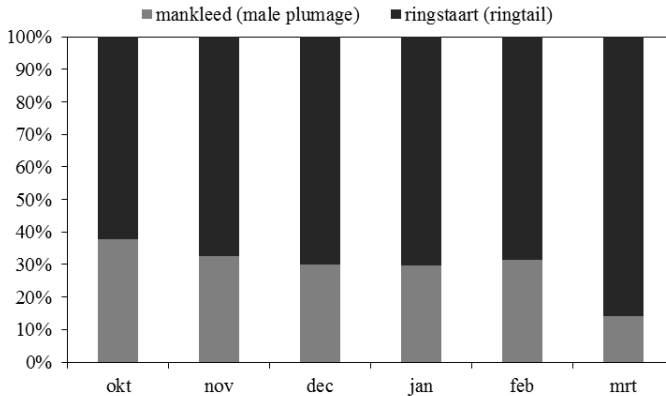
Tabel 1. Aantallen Blauwe Kiekendieven op Friese slaapplaatsen in de winter van 2014/15 (- = geen telling). *Numbers of Hen Harriers found at winter roosts in the province of Friesland in 2014/15 (- = no census).*

Maand <i>Month</i>	okt	nov	dec	jan	feb	mrt
Friese Waddenkust, Holwerd	14	43	53	37	74	69
Lauwersmeer	5	0	26	34	37	32
Groote Wielen, Giekerk	0	0	0	0	0	0
Ottema-Wiersmareservaat, Hardegarijp	0	0	0	0	0	5
Houtwiel, Veenwouden	0	0	8	17	1	15
Wide Mar, Stiens	0	0	0	0	0	0
Wiersylsterrak, Berlikum	0	0	0	0	0	0
Alde Feanen, Eernewoude	0	6	-	25	10	11
It Eilân, Goëngahuizen	0	0	7	-	5	0
Kraanlannen, De Veenhoop	-	-	-	-	8	3
Bokkumermar, Akkrum	0	0	0	0	0	0
De Deelen, Oldeboorn	0	3	-	0	0	0
Sneekmeer-Noord, Gauw	0	0	4	5	8	4
Sneekmeer-Zuid, Broek	0	0	0	4	13	7
Witte en Zwarte Brekken, Jutrijp	0	0	0	0	0	0
Oudega (gem. ZWF)	3	6	7	6	2	4
It Swin, Elahuizen	1	3	8	0	4	0
Bonne Brekken, Sloten	0	5	7	0	6	0
Slijkenburg	0	0	6	22	17	-
Duurswouderheide, Wijnjewoude	0	0	-	-	-	-
Fochteloërveen, Fochteloo	-	3	-	-	-	-
Totaal <i>Total</i>	23	69	126	150	185	150

Het aandeel Blauwe Kiekendieven in mannelijk kleeed was het hoogst in oktober (37,8%) en bleef vervolgens nagenoeg gelijk (Figuur 2). Er zijn zeven tellingen beschikbaar waar onderscheid in mannelijk kleeed werd gemaakt, waarbij het in alle gevallen om adulten ging. Tijdens 17 tellingen werd onderscheid gemaakt tussen adulte vrouwen en juvenielen onder de ringstaarten, wat leidde tot 96 adulte vrouwen en 95 juvenielen.

Figuur 1. Aantalsverloop van Blauwe Kiekendieven op slaapplaatsen en tijdens dagtellingen in Friesland in de winter van 2014/2015. *Number of Hen Harriers on night roosts and during waterbird surveys in the province of Friesland in the winter of 2014/2015.*

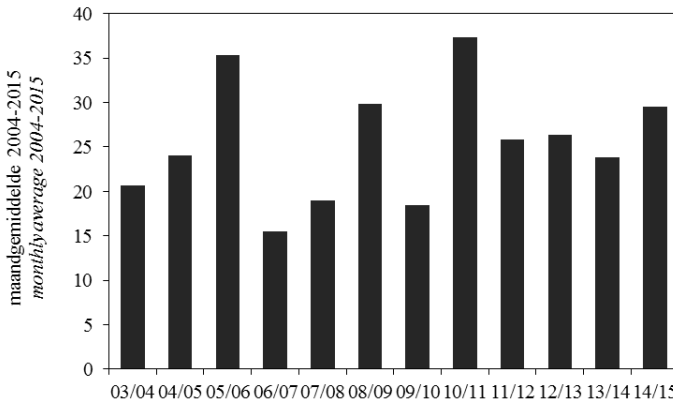
Figuur 2. Procentuele verdeling van Blauwe Kiekendieven in mannelijk en vrouwelijk kleed (ringstaarten) op de slaapplaatsen in Friesland in de winter van 2014/15. *Percentages of Hen Harriers in male and female plumage (ringtail) in roosts in the province of Friesland in the winter of 2014/15.*

De 161 verzamelde braakballen langs de Friese waddenkust en in de Oude Venen leverden slechts één prooi-soort op, namelijk 174 Veldmuizen.

Discussie

Met de superuitbraak van Veldmuizen in Friesland, en met begin augustus al enkele pleisterende Blauwe Kiekendieven in het Sneekermeergebied, waren de verwachtingen hoog gespannen. Het maximaal aantal van 185 Blauwe Kiekendieven – ongetwijfeld een

onderschatting, omdat er onherroepelijk op meer plekken in de provincie slaapplaatsen zijn geweest – was misschien niet de influx die werd verwacht. Wanneer het vergeleken wordt met eerdere slaapplaatstellingen ligt het aantal wel beduidend hoger. Op grond van slaapplaatstellingen in de periode 1986-90 werd voor Friesland een aantal van 40-80 Blauwe Kiekendieven berekend (Castelijns & Wouters 2011). Tellingen met ongeveer dezelfde dekking als die in 2014/15 leidden in de winter van 2010/11 tot een seizoensmaximum van 106 Blauwe Kiekendieven in Friesland, waarbij het Lauwersmeer onderbelicht bleef (Kleefstra & Spijkstra-Scholten 2012). De winter van 2014/15 lijkt daarmee op provinciaal niveau de beste ‘blauwe kiekewinter’ sinds jaren te zijn. De maandelijkse tellingen overdag in de periode 2003/04-2014/15 indiceren echter anders, met grotere aantallen in de winters van 2005/06 en 2010/11 (Figuur 3).

Figuur 3. Gemiddelde aantallen Blauwe Kiekendieven per maand tijdens dagtellingen van zwanen, ganzen en watervogels op het Friese vasteland in de maanden oktober-maart 2003/04-2014/15. *Average number of Hen Harriers per month on the Frisian mainland during waterbird surveys in October-March 2003/04-2014/15.*

Het is maar de vraag hoezeer zo'n goed muizenjaar überhaupt Blauwe Kiekendieven aantrekt. Van Manen (1996) liet zien dat een groot aanbod van Veldmuizen leidde tot meer Blauwe Kiekendieven op Drentse slaapplaatsen, terwijl slaapplaatstellingen in de Engbertsdijkvenen dat niet zozeer lieten zien (van den Akker 2010). De hoogste presentie van Blauwe Kiekendieven treedt doorgaans op wanneer in Noord-Europa de winter intreedt en vorsttrek plaatsvindt (Davenport 1982, Platteeuw *et al.* 1994, Linnartz 2002). Een nomadisch voorkomen als de Velduil houdt de Blauwe Kiekendief er niet op na en het lijkt er meer op dat veel Blauwe Kiekendieven - eenmaal in Friesland aangekomen - zijn blijven hangen als gevolg van de overvloed aan Veldmuizen. Waarom het ergens anders zoeken als het daar waar je bent wemelt van de muizen? Elders in Nederland was de soort dan ook opvallend schaars (op slaapplaatsen), zoals in Groningen, Overijssel en Limburg (resp. R. Klaassen, P. van den Akker & P. de Boer).

Wanneer men bedenkt dat slaappleatsen met meer dan 10 Blauwe Kiekendieven niet vaak in ons land worden gevonden en slaappleatsen met meer dan 20 vogels uitzonderingen zijn (Castelijns & Wouters 2011), dan spreken de aantallen van enkele Friese slaappleatsen zowaar tot de verbeelding (Tabel 1). De grote schommelingen in aantallen per slaappleat en tussen de slaappleatsen onderling sluiten aan op het beeld dat geloggerde Blauwe Kiekendieven in Oost-Groningen lieten zien. Die gedroegen zich 's winters geenszins als standvogel en maakten uitstapjes over tientallen kilometers (Klaassen *et al.* 2014), zodat het voor de hand ligt dat vogels van de Friese slaappleatsen gedurende de winter gebruik maken van verschillende slaappleatsen, vermoedelijk naar gelang de voedselsituatie rond de slaappleatsen. En dat de Veldmuis daar een hoofdrol in speelt, moge duidelijk zijn gezien de inhoud van de 161 geraapte braakballen, alsook het percentage van ruim 98% Veldmuizen in braakballen op Friese slaappleatsen in eerdere winters (Kleefstra & Spijckstra-Scholten 2012). Wanneer we de broedresultaten en/of aantallen muizende roofvogels en uilen in het door muizen op de kop gezette Friesland in 2014 in ogeschouw nemen, dan mag de Veldmuis dit huzarenstukje voortaan met grote regelmaat leveren.

Dankwoord en verantwoording

De slaappleatstellingen werden uitgevoerd door Sieds Boersma, Jeroen Breidenbach, Jaap Feddema, Jakob Hanenburg, Gerrit Jellema, Romke Kleefstra, Ruurd Koopmans, Theunis Lourens, Theo Meijer, Peter Menninga, Epi Mulder, Freek Nijland, Koert Scholten, Sije Schotanus, Dick Schut, Wiebren Siemensma, Marten Sikkema, Sip Veenstra, Marten Wesselius en Bert Zijlstra, ongetwijfeld met nog enkele medetellers. De braakballen werden verzameld door Jaap Feddema, Romke Kleefstra en Marten Sikkema en geanalyseerd door Wiesje Spijckstra-Scholten. Allen ontzettend bedankt.

Summary

Kleefstra R. 2015. Hen Harriers *Circus cyaneus* at nocturnal roosts in the province of Friesland in the vole year of 2014. De Takkeling 23: 214-219.

In the province of Friesland (northern Netherlands) Common Vole *Microtus arvalis* numbers reached a spectacular high in 2014. Consequently, breeding success of Marsh Harriers *Circus aeruginosus*, Buzzards *Buteo buteo* and Kestrels *Falco tinnunculus* was high, and the number of breeding pairs of Barn Owl *Tyto alba* doubled. After years of absence, Short-eared Owl *Asio flammeus* invaded the province and were found breeding in unexpected numbers, whereas numbers of Long-eared Owls *Asio otus* on roosts peaked during the winter of 2014/15. The Frisian Roost Survey Group organized counts of Hen Harriers on nocturnal roosts in the winter of 2014/15, to survey the impact of the vole outbreak on the number of wintering Hen Harriers (as compared to previous winters).

A total of 21 natural sites amidst farmland were visited monthly during October-March, 16 of which contained a roost of Hen Harriers. Numbers increased from 23 individuals in October to a peak of 185 in February (Table 1, Figure 1). The largest

roost was found along the Frisian Wadden Sea coast where 40-62% of all Hen Harriers spent the night. Adult males accounted for 37.8% in October, and their relative numbers remained rather stable throughout the winter; the remaining birds were females and juveniles (Fig. 2). In 161 pellets collected on roosts, Common Voles were the only prey species encountered.

The peak of 185 Hen Harriers on nocturnal roosts in the province of Friesland in 2014/15 was higher than peak numbers recorded during previous provincial roost surveys, like in 1986-1990 (40-80) and in the winter of 2010/11 (106). However, Hen Harriers recorded during waterbird surveys indicated that the number of wintering Hen Harriers in Friesland must have been even higher (than during 2014/15) in the winters of 2005/06 and 2010/11 (Fig. 3). It is suggested that the extraordinary vole peak in 2014/15 did not boost numbers of Hen Harriers wintering in Friesland, unlike the irruption of Short-eared Owls. Rather, the vole peak resulted in high and stable numbers of Hen Harriers in Friesland throughout the winter, perhaps at the expense of roosts elsewhere in The Netherlands.

Literatuur

- van der Akker P. 2010. Slaapplaatsgebruik door Blauwe kiekendieven in de Engbertsdijkvenen in de winters 1990-1991 tot en met 2009-2010. *Vogels in Overijssel* 9: 13-23.
- Bijlsma R.G. 2015. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2014. *De Takkeling* 23: 4-51.
- Castelijns H. & Wouters P. 2011. Blauwe Kiekendieven in Nederland in de winters van 1985/86-1989/90. *Limosa* 84: 1-11.
- Davenport D.L. Influxes into Britain of Hen Harriers, Long-eared Owls and Short-eared Owls in winter 1978/79. *British Birds* 75: 309-316.
- Gilbert G., Gibbons D.W. & Evans J. 1998. *Bird Monitoring Methods*. RSPB, Bedfordshire.
- de Jong J. 2014. Topjaar voor de veldmuis en de kerkuil in 2014. *Uilen* 2014: 8-11.
- Klaassen R., Schlaich A.E., Bouten W., Both C. & Koks B.J. 2014. Eerste resultaten van het jaar-rond volgen van Blauwe Kiekendieven broedend in het Oost-Groningse akkerland. *Limosa* 87: 135-148.
- Kleefstra R., Barkema L., Venema D.J. & Spijkstra-Scholten W. 2015. Een explosie van Veldmuizen, een invasie van Velduilen in Friesland in 2014. *Limosa* 88 74-82.
- Kleefstra R. & Spijkstra-Scholten W. 2012. Blauw Kiekendieven *Circus cyaneus* op Mid-Friese slaapplaatsen in de winters van 2003/04-2010/11. *De Takkeling* 20: 60-71.
- Linnartz L. 2002. Blauwe Kiekendief *Circus cyaneus*. Pp.98-99 in LWVT/Sovon 2002. *Vogeltrek over Nederland 1976-1993*. Schuyt & Co, Haarlem.
- van Manen W. 1996. Demografie en voedsel van overwinterende Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* in Drenthe. *Limosa* 69: 9-12.
- Platteeuw M., van der Ham N.F. & den Ouden J.E. 1994. Zeetrekellingen in Nederland in de jaren tachtig. *Sula* 8: 1-203.
- Wijnandts H. 2015. Veldmuizenplaag in Friesland: record aantallen Ransuilen. *De Levende Natuur* 116: 65-66.

Adres: FFF-Slaapplaatsentelgroep Fryslân, Ulesprong 6, 8406 AH De Ulesprong, craneland@planet.nl